

ממלכת הכוחות החדשים: מכוני מחקר במזרח התיכון

כמאל עלי-חסאן

יולי 2013

ממלכת הכוחות החדשים: מכוני מחקר במזרח התיכון

כמאל עלי-חסאן*

האביב הערבי הביא להתעצמות משמעותית של מכוני המחקר בעולם הערבי. מכונים חדשים מוקמים ומכונים מהתקופה הטרומ-מהפכנית מנסים להתאים עצמם לעידן החדש. מכוני המחקר הערבים נוכחים יותר ויותר בכנסים מרכזיים ובכלי התקשורת. מכונים מסוג זה התפתחו במזרח התיכון בצל משטרים אוטוריטריים ושימשו מכשיר בידי השלטונות למתן לגיטימציה לשלטונם. ואולם, כיום הם הופכים בהדרגה לחממה בתחום פיתוח השיח והידע המשותף אודות ערכים דמוקרטיים ואזרחיים. נציגיהם פועלים להסביר, לנתח ולהתחקות אחרי השינויים במזרח התיכון, ומגלים עניין גובר בהיבטים שונים של החברה והפוליטיקה בישראל. יש למנף מגמה זאת על מנת לפתח ככל שרק ניתן דיאלוג מדיני וחברתי בין מכוני המחקר בישראל לאלה שבעולם הערבי.

חלק ממדינות המזרח התיכון עוברות שורה של אירועים דרמטיים אשר מעצימים את הצורך בהבנה מחודשת של הרכב הכוחות במדינות אלה והשפעתו על מרקם היחסים בתוך אותן מדינות, ביניהן ובין ובין מדינות העולם. אחד מגילוייה המרכזיים של תקופה זו הינו הבולטות של מכוני מחקר ערבים בזירה המקומית והעולמית. נציגיהם של מכונים אלה נראים באירועים ובכנסים מרכזיים בעולם ובמדינות המזרח התיכון. עובדה זו יכולה ללמד על השינוי הדרמטי בגישה של מדינות ערב כלפי עצמן וכלפי האחר. מאמציהם של מלומדים ערבים להסביר, לנתח ולהתחקות אחרי שינויים עתידיים במזרח התיכון מעלים את הצורך להכיר וללמוד לעומק על מכוני המחקר.

מטרת מאמר זה לשפוך אור על מכוני המחקר בעולם הערבי ולהצביע דרכם על הפוטנציאל המתהווה ביחסי הכוחות במדינות ערב בעקבות האביב הערבי. המאמר נשען על שלושה מקורות ידע מרכזיים: היכרות עם הספרות המחקרית בתחום, אתרי מכוני מחקר מובילים במזרח התיכון ופגישות ושיחות שקיימתי בשנתיים האחרונות עם נציגי מכונים ערבים בכנסים בין-לאומיים.

מכוני מחקר עצמאיים במזרח התיכון החלו להתפתח בצל משטרים אוטוריטריים ושימשו מכשיר בידי השלטונות למתן לגיטימציה לשלטונם. בשנת 2011, בדירוג העולמי השנתי של מכוני המחקר שערך ד"ר ג'יימס מקגאן,¹ אחד החוקרים הבכירים בנושא מכוני המחקר בעולם, נכללו 6,545 מכוני מחקר בעולם. 323 מתוכם (כ-5%) מצויים במדינות המזרח התיכון (חוץ מקפריסין, אותה כולל הדירוג במזרח התיכון, למרות חברותה באיחוד האירופי). 113 מהמכונים המזרח תיכוניים מצויים במדינות שאינן ערביות – 54 בישראל, 32 באיראן, ו-27 בתורכיה. אם כך, יש לפי דירוג זה 210 מכונים בעולם הערבי (כ-3% מכלל המכונים בעולם) – רובם מרוכזים בחמש מדינות: 34 מכונים במצרים, 29 מכונים בעיראק, 28 מכונים פלסטיניים, 18 מכונים בתוניסיה, ו-16 מכונים בירדן.

נתונים אלה מעידים על המגמה ששלטה עד כה בעולם הערבי וששיקפה את היעדר התמיכה מצד השליטים הדיקטטוריים במכוני המחקר ואף את הדיכוי הממושך של האינטלקטואליים ומניעת תהליכי קידום, לימוד ומחקר בסוגיות פנימיות, אזוריות או בינלאומיות. מצב המחקר בעולם הערבי, כמשתקף

* כמאל עלי-חסאן הוא עמית מדיניות במיתוים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית. הוא גם מרצה באוניברסיטה הפתוחה ודוקטורנט בלימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטת תל אביב.

¹ James G. McGann, "The Global Go-To Think Tanks 2011," University of Pennsylvania, USA, January 2012; www.gotthinktank.com/wp-content/uploads/2012/01/2011GlobalGoToThinkTanksReport-UNEditionWITHOUTLETTER.pdf

מהנתונים, הינו מצב קשה במיוחד, בייחוד בכל הנוגע לרמת ידע ולמחקר וקידום תהליכי דמוקרטיזציה. הדבר קיבל ביטוי מוחשי באירועי האביב הערבי שהחלו בסוף שנת 2010.

בעקבות האביב הערבי אנו מזהים התעצמות משמעותית של מכוני מחקר, אינטלקטואלים וארגוני חברה אזרחית שקמים במזרח התיכון. עד כה אין מיפוי מקיף על מכונים אלה בשל העובדה שארגונים ומכונים חדשים מצויים עדיין בשלבי בנייה ועיצוב זהות ארגונית או מחקרית בהתאם. למרות זאת, אנו מגלים צורך גובר והולך של ארגונים, מכונים ואינטלקטואלים ערבים להיות שותפים בקידום תהליכי דמוקרטיזציה, מחקר ומדע בקרב חברות המזרח התיכון. מכוני המחקר מהווים חממה לעשייה בתחום הדמוקרטיזציה ופיתוח השיח והידע המשותף אודות ערכים דמוקרטיים ואזרחיים. מציאות זו עתידה לסייע לניידות חברתית ולקידום חברות דמוקרטיות יותר באותן מדינות שבהן יש פיתוח של חברה אזרחית ומכוני מחקר, ושבהן יש תרבות פוליטית הפתוחה יותר לערכים דמוקרטיים כמו זכויות אדם ופלורליזם.²

היוזמה המשותפת של האומות המאוחדות עם מדינת כווית להקים את המרכז הערבי לתכנון The Arab Planning Institute (API)³ בשנת 1966 הניעה מדינות באזור ליזום ולהקים מכוני מחקר לפי הדגם המערבי אשר השתקף במטרות, בפעילות ובגישות המדעיות להתמודדות עם סוגיות פנים ומאחר יותר גם עם סוגיות אסטרטגיות ואזוריות. בשנת 1980 הוקם המרכז הערבי לפיתוח אורבני בערב הסעודית Arab Urban Development Institute (AUDI). המרכז משרת יותר מארבע מאות ערים ערביות מעשרים ושתים מדינות במזרח התיכון.

מכונים אחרים שימשו מקור להפצת רעיונות ואידיאולוגיות כלל-ערביים או קידמו את רעיון האחדות בין מדינות ערב כתגובה לתבוסה של צבאות ערב בפני מדינת ישראל במלחמת 1967. אחד המכונים שהיוזמה להקמתו באה כתגובה למלחמה זו הוא "המרכז לחקר האחדות הערבית" The Center for the Study of Arab Unity, אשר הוקם בבירות בשנת 1975.⁴ המרכז נוסד על ידי למעלה משלושים אינטלקטואלים ערביים שסברו שהעדר אחדות ערבית בפעולה משותפת נגד ישראל הוא שגרם לתבוסת הערבים במלחמה. באמצעות המכון הם ביקשו לקדם את רעיון האחדות הערבית ופעילות נגד התנועה הציונית והאימפריאליזם המערבי במזרח התיכון. לצד הפעילות המחקרית הענפה משמש המרכז מקור לעריכת כנסים, הרצאות ופרסים לעידוד הרעיון הפאן-ערבי, כגון הפרס היוקרתי על שם נשיא מצרים המנוח ג'מאל עבד אל-נאצר. הפרס מוענק למוסדות או אנשים המבליטים את תפיסותיו הלאומניות של עבד אל-נאצר כהוגה ומיישם רעיון האחדות הערבית והתחייה הלאומית במזרח. זאת ועוד, חלק ניכר מפעילות המרכז מופנה להגברת השיח הפנים-ערבי אודות המחשבה המערבית והשפעותיה. כמו כן עוסק המרכז במאפייני השלטון במדינות מערב ובעיקר במדינות ישראל בשטחים הכבושים, תוך שימוש בתרגום לערבית של כתביהם של מומחים ישראליים. המרכז פרסם 439 ספרים בנושא פוליטיקה ערבית, אזורית ועולמית; 224 ספרים בנושא הלאומיות הערבית; וכ-163 ספרים בנושאי כלכלה.⁵ המרכז גם מוציא לאור את כתב העת הטוב ביותר בעולם הערבי – אל-מסתקבל אל-ערבי (העתיד הערבי).

כך, בשנת 2012 הודיע המרכז לחקר המזרח התיכון בירדן, – The Middle East Studies Center, Jordan,⁶ שהוקם בירדן בשנת 1991, על פרסום התרגום הראשון בשפה הערבית לתלמוד הבבלי, כחלק ממטרתו להכיר את הנרטיב והמורשת היהודית, שלטענת המכון העולם הערבי מכיר באופן כללי בלבד. פרויקט התרגום, שתואר כאחד הפרויקטים החשובים במאה ה-21, הוא פרי עבודתם המאומצת

² Diamond, Larry. *The spirit of democracy: the struggle to build free societies throughout the world*, (New York: Holt paperbacks, 2008), pp. 154-168.

³ www.arab-api.org/ndx_e.htm

⁴ www.caus.org.lb/Home/index.php?Lang=en

⁵ www.caus.org.lb/Home/publication_categories.php?OrganizationId=2

⁶ www.mes.jo/NewActiv.html c.com

של עשרות חוקרים מתחומי דעת שונים במשך כחמש שנים ונחשב לפריצת דרך עצומה בעולם הערבי מבחינת הכרת האחר באזור.

אחד ממכוני המחקר המובילים בתחום חקר ישראל נמצא ברמאללה. המרכז הפלסטיני ללימודי ישראל מומחים פלסטינים מישראל ומהשטחים.⁷ זאת ועוד, המרכז נוהל בעשר השנים האחרונות על ידי מומחים פלסטינים מישראל. ד"ר הונידה ע'אנם המנהלת העכשווית של המרכז היא בעלת תואר דוקטור מהאוניברסיטה העברית בירושלים. כמו כן, הסופר וחוקר הספרות מעכו אנטון שלחת משמש כעורך המדור הישראלי במרכז. המרכז מתמקד בלימוד ומחקר אודות החברה והפוליטיקה בישראל. כמו כן מתמקד המרכז בתרגום לערבית של מאמרי דעה ומונחים ישראליים בהם מודגשות המחלוקות בתוך החברה והממשל הישראלי ביחס להסכם קבע והקמת מדינה פלסטינית. המרכז מהווה הזדמנות עבור הפלסטינים ללמוד על החברה והפוליטיקה בישראל. כמו כן משמש המרכז מקור להפצת ידע אודות ישראל מפרספקטיבה פלסטינית, כאשר רוב החוקרים במרכז הם פלסטינים תושבי מדינת ישראל שמכירים מקרוב את השפה העברית ואת הקונטקסט הישראלי באזור.

יש לציין שאחרי המהפכות בעולם הערבי בתחילת 2011 צמח מספר המכונים בצורה דרסטית. ובמקביל החלו מכוני מחקר מהתקופה הטרומ-מהפכנית בתהליכי שינוי דרסטיים הן בארגון והן במהות ובאיכות המחקרית. אחד מבין מכוני המחקר המובילים בעולם הערבי הינו מרכז אל-אהראם למחקרים אסטרטגיים שבמצרים.⁸ המרכז הוקם בשנת 1968 והתמקד במחקר אודות הסכסוך הערבי-ישראלי. החל משנת 1972 הורחבה פעילות המרכז וכללה לימוד ומחקר על סוגיות בינלאומיות עם דגש על סוגיות בעולם הערבי. המכון פרסם יותר מ-150 ספרים וכולל צוות של יותר 35 חוקרים. המכון דורג כאחד מבין חמישים מכוני המחקר הטובים ביותר בעולם.⁹ פרסומי המכון כוללים דו"חות אסטרטגיים שבועיים, חודשיים ושנתיים המקיפים סוגיות בינלאומיות, אזוריות ומקומיות בהיקפים שונים. זאת ועוד, מאז המהפכה עובר המכון שינוי משמעותי וארגון מחדש. במרץ 2012 החל המכון בתהליך עיצוב וגיבוש מחדש, תוך קליטת כוח אדם חדש וצעיר.¹⁰

דוגמה נוספת לשינוי בתפיסה ובאג'נדה המחקרית אנו מזהים במכון התוניסאי ללימודים אסטרטגיים.¹¹ המכון הוקם בשנת 1993 בתקופתו של הנשיא המודח זין אל-עאבדין בן עלי. בשנת 2011, לאחר המהפכה הראשונה בעולם הערבי, הושק מחדש אתר הבית של המכון. באתר משתקפת תמונה עגומה אשר מתארת לראשונה את מערכת היחסים ששררה בין הרודן לבין המכון וכיצד נותבה פעילותו של המכון בהתאם לצרכיו הפוליטיים והשלטוניים של הדיקטטור. בן עלי מתואר כמי שגרם להרס המדינה וסלל לעם את הדרך למהפכה. מקרה זה יכול ללמד על מערכת הדיכוי שהנהיגו שליטים ערביים כלפי מכוני מחקר, אינטלקטואלים ורפורמיסטים בעולם הערבי. המכון הגדיר מחדש את מטרותיו בעקבות המהפכה ומיקד אותן בשלוש מטרות מרכזיות: 1. לחם: ביטחון תזונתי, צדק חברתי וכלכלה סולידארית. 2. חירות: חופש אזרחי, דמוקרטיה השתתפותית, שלטון. 3. כבוד לאומי: הזכות למעון, מורה ומקום עבודה.

אף המכונים הישנים החלו בתהליך עיצוב ובנייה מחדש לשם שילובם של מומחים חדשים וצעירים בעבודות מחקריות שעד כה לא עסקו בהם בצורה חופשית. כך, לדוגמה, סיפר לי מומחה במכון מחקר ערבי מוביל במצרים: "עכשיו יש לנו משימה הרבה יותר קשה ומורכבת, המחייבת מאמצים עצומים: ללמוד ולחקור סוגיות פנים שבתקופת שלטונו של מובארכ נאסר או הוגבל העיסוק בהם, כמו השחיתות

⁷ www.madarcenter.org/madar-en.php

⁸ acpss.ahramdigital.org.eg/Home.aspx

⁹ McGann, *Ibid*, p. 34. נתון זה לא כולל מכוני מחקר בארה"ב.

¹⁰ מתוך פגישה עם חוקר בכיר במרכז אל-אהראם.

¹¹ www.strategie.tn/index.php/en

ואיכות השירותים הציבוריים במצרים".¹² לטענתו של אותו חוקר יש גם מה ללמוד מהניסיון הישראלי ולכן מרכזו מגלה עניין גם במדע, בטכנולוגיה, בחברה ובפוליטיקה בישראל.

הפרויקט המחקרי והלימודי הגדול ביותר הוקם במצרים בשנת 2011 - הפרויקט המצרי הלאומי לתחייה מדעית (משרוע מצר אל-קומי לנהד'ה אל-עלמיה): העיר זוויל למדע וטכנולוגיה. יסודות הפרויקט הונחו בתקופתו של מובארכ בשנת 2000, ובשנת 2011 הושק השלב הראשון של הפרויקט, וזאת על שמו של פרופ' אחמד זוויל, חתן פרס נובל בכימיה בשנת 1999.¹³ לעיר זוויל הוקצו כ-113 דונם בשלב הראשון. במסגרתה מתקיימת פעילות מחקרית ענפה, הכוללת שבעה מכוני מחקר בתחומי המדע, הכלכלה והיחסים הבינלאומיים.

זאת ועוד, התפתחותם של מכוני המחקר הניבה את הקמתו של המרכז הערבי למחקר ולימוד מדיניות.¹⁴ בשנת 2011 הוקם המרכז בראשותו של ד"ר עזמי בשארה, אשר מנהל את משרדי המרכז מקטאר שבמפרץ הפרסי. צוות המרכז כולל כ-50 חוקרים ומתרגמים, בנוסף למנתחי מדיניות וכותבי ניירות עמדה ומאמרים קבועים שמתפרסמים באתר ומוצגים בכנסים. הסכסוך הישראלי-פלסטיני מהווה את אחד ממוקדי המחקר של המכון, ומבין הכותבים עליו מצויים חוקרים ומשכילים פלסטינים מישראל. מלבד זאת, המרכז מתמקד במחקרים חברתיים והיסטוריים ובלימוד מדיניות יישומית.

מכוני מחקר חדשים מתמחים בנושאים שונים כאשר הגישה המרכזית של רוב המכונים החדשים מגלמת את התפיסה הדמוקרטית ואת פיתוח החברה האזרחית. כך לדוגמה, "מרכז החזון ללימודי חברה אזרחית ומנהל תקין" הוקם בירדן בשנת 2010.¹⁵ המרכז מתמקד בקשר שבין ארגוני החברה האזרחית בירדן ובעולם הערבי. בשנת 2011 פרסם המרכז מדריך עדכני על מצב מכוני המחקר בעולם הערבי. המדריך, המונה 88 עמודים, כולל ניתוח מקיף אודות מכוני המחקר בעולם הערבי בתקופה שלפני האביב הערבי ומציע אופציות לשיתוף פעולה בין ארגונים, מכוני מחקר ואינטלקטואלים ערבים באמצעות הצטרפות ל"רשת הדמוקרטים בעולם הערבי".¹⁶ הרשת הוקמה ב-2006 באנגליה ומשם החלה בעשייה לצירוף חברים לשורתיה לעבודה משותפת בין ארגוני חברה אזרחית, מכוני מחקר, ואינטלקטואלים ערבים לקידום דמוקרטיה וזכויות אדם ואזרח בעולם הערבי. הרשת מספקת כיום שירותי ייעוץ והכוונה וכנראה גם תמיכה כספית ליותר משלושים ארגונים ומכוני מחקר בעולם הערבי. עשרות מבין הארגונים והמכונים ברשת הם חדשים, והוקמו לאחר 2010.¹⁷ כחלק מהעשייה של הרשת הושק "מכון האביב הערבי" (מרכז אל-רביע אל-ערבי) אשר הגדיר את מטרותיו כלימוד תופעות הקשורות לאביב הערבי בעולם הערבי והקשר למערכת האזורית והעולמית.¹⁸

מכוני מחקר מהווים את הבסיס למידע ולקידום השיח הדמוקרטי במדינות אשר עדיין חוות מאבקים עקובים מדם בין האזרחים לשלטון. כך למשל, המרכז הסורי ללימודים ולמחקר¹⁹ פועל לקידום שיח דמוקרטי ואזרחי עתידי בין תושבי סוריה, בעידן שלאחר נפילתו של בשאר אל-אסד. המכון פועל מחוץ לגבולות סוריה אך מאגד בתוכו כתיבה ופרסום של אינטלקטואלים, מרצים וחוקרים סורים מהגרים.

מכונים רבים בעולם הערבי, ישנים וחדשים, נמצאים במסגרות פעילות משותפות עם מכונים אחרים בעולם הערבי או בזירה הבינלאומית. אחד הבולטים בהם היא יוזמת הרפורמה בעולם הערבי (מבאדרת אל-אצלאלח פי אל-עאלם אל-ערבי), ארגון שמאגד בתוכו פעילות משותפת של 16 מכוני מחקר מובילים

¹² מתוך פגישה עם חוקר בכיר במרכז אל-אהראם.

¹³ www.zewailcity.edu.eg

¹⁴ http://english.dohainstitute.org

¹⁵ האתר בשלבי בנייה. ראו: www.vicss.org.jo

¹⁶ http://videomaroc.net/ndaworld/joomla_en

¹⁷ www.ndaworld.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=85&Itemid=268

¹⁸ www.arabsi.org

¹⁹ www.dirasat.ws

בעולם הערבי.²⁰ הארגון מקדם תהליכי דמוקרטיזציה, שקיפות וצדק אזרחי וחברתי בעולם הערבי. כמו כן, הוא מקדם שיתופי פעולה בין מכוני מחקר ערבים ובינלאומיים בסוגיות ביטחון ובנושאים הקשורים למנגנוני הפיקוח השלטוני במדינות ערב בעידן האביב הערבי.

מגמה זו של התפתחות מכוני מחקר בעולם הערבי בעת החדשה מהווה מקור חיוני לפיתוח דיאלוג בין מדינות האזור ובעיקר בין ישראל לבין מדינות ערב, מהסיבות הבאות:

תיאורטיקנים חשובים של מדע המדינה, כמו ג'ון סטיוארט מיל, אלקסיס דה-טוקוויל ומקס וובר, רואים בארגונים האזרחיים, המבוססים על השתתפות פעילה של אזרחים, גופים התומכים בדמוקרטיה ומחזקים אותה. מספר מכוני המחקר גדל הולך וכך גם גוברת והולכת ההשפעה של מכוני המחקר על עיצוב השיח הפנים-ערבי. זאת בשל תהליכי הדמוקרטיזציה והחופש שעובר העולם הערבי שלאחר גלי המחאה והמהפכות, שבו למוסדות מחקר יש חשיבות רבה ותפקיד מרכזי בעיצוב השיח הפנימי והחיצוני. אנו מזהים שינוי בתפיסה של מכוני המחקר ביחס לישראל. העניין והרצון ללמוד על החברה, הפוליטיקה והטכנולוגיה בישראל מהווים ציר חשוב בעבודתם של מכונים ערביים במזרח התיכון.²¹

מכונים חדשים שהתפתחו החל משנת 2011 ומכונים ישנים שעוברים תהליך עיצוב מחדש משקפים מגמה שהולכת ומתפתחת בעולם הערבי: קידום תהליכי דמוקרטיזציה, פיתוח החברה האזרחית, הובלת שינוי משמעותי בגישה המחקרית, התעניינות גוברת במדע ובטכנולוגיה ויחס פתוח שהוא יותר ליברלי כלפי מדינות במזרח התיכון, כולל ישראל. עובדה זו מתבטאת בשיח החדש שמשקפים המכונים כלפי ישראל, שנחשבת כמעצמה טכנולוגית ומדינה דמוקרטית אשר מקדמת את אזרחיה ודואגת לזכויותיהם כאזרחים וכבני אדם. אין ספק שתרומתם של מכוני המחקר גוברת והולכת נוכח הרצון והשאיפה הקולקטיבית בעולם הערבי לשינוי מהותי בחיי היומיום. כתוצאה מכך קיימת נכונות חדשה לקבל המלצות ומסקנות מבית מדרשם של מכוני המחקר שעד כה נשלטו על ידי המדינה ושירתו את השליטים יותר מאשר את התושבים.

היקף המחקר במכונים הערביים ואיכותו הולך וגובר בשל הסוגיות הרבות שעלו לשיח הציבורי בעקבות גלי המחאה. אני מזהה במכונים אלה רצון ומאמצים רבים להגדיר מחדש את מטרותיהם, פעילותם ושילובם של כוחות צעירים ומומחים חדשים, שמהווים כוח עצום בעולם הערבי של היום. גם הנכונות לשיתוף פעולה עם חוקרים ישראלים הפכה להיות חלק מהשיח בעולם הערבי. בכנס שהתקיים במרוקו בחסות אוניברסיטת סירקיוז מניו יורק פגשתי יותר מעשרים חוקרים ערביים, שחלק מהם הציע ואף תמך בעריכת מחקרים משותפים עם מכוני מחקר ואינטלקטואלים ישראלים.

לסיכום, בעידן של שינויים היכולת של האדם או המוסד להיות פתוח, יצירתי ומעשי נחשבות לתכונות חיוניות לפיתוח דיאלוג והחלפת מידע וניהול ידע. במקרה של מכוני המחקר בעולם הערבי משימה זו נראית חשובה ביותר ומהווה מקור עצום לשינויים מרחיקי לכת באזור. עד כה לא נערכו מחקרים מקיפים ומעמיקים אודות מכוני המחקר בעולם הערבי. לרוב, מכונים אלה נסקרו ומופו אך לא נעשה ניסיון מעמיק להכיר את הזרמים האינטלקטואליים אליהם הם משתייכים; את רמת המומחיות של החוקרים, השכלתם וניסיונם; התקציב השנתי או מיפוי הפעילויות בכללותן כדי לאמוד את היקף הפעילות במונחים כמותיים; אוכלוסיית היעד שלהם; הקשר של מכונים אלה עם מכונים במערב, וכמו כן הקשר שלהם עם מקבלי ההחלטות במדינות ספציפיות. נוסף על כך, מן הראוי ללמוד על ההקשר הישראלי בקרב המומחים במכוני המחקר הערביים. משימה זו יכולה להאיר זוויות חדשות שעד כה לא הכרנו ולהרים תרומה של ממש בעידן של תהליכי שינוי והופעת הזדמנויות חדשות באופן.

²⁰ <http://www.arab-reform.net/arab-securitocracies-and-security-sector-reform>
²¹ Donald E. Abelson, *Do Think Tanks Matter? Assessing the Impact of Public Policy Institutes*, 2nd Edition (Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 2009).

מתוך פרספקטיבה של פיתוח דיאלוג ושיח בין מכוני המחקר במזרח התיכון, שמטרתו הגברה וליווי של תהליכי דמוקרטיזציה, ומתוך רצון להעצים את השייכות של האדם לסביבתו, אנו מזהים פוטנציאל עצום להשתלבות ותרומה של אינטלקטואלים ומומחים ישראליים לתהליכים החדשים במזרח התיכון. אחד מציריה המרכזיים של השתלבות כזו הוא פיתוח מערכת יחסים בין מכוני מחקר בישראל לבין מכוני מחקר בעולם הערבי, כאשר במוקד היחסים יהיו החלפת ידע ושימוש במתודות חדשות מותאמות לאוכלוסיות יעד שונות לקידום הדמוקרטיה והחברה האזרחית באזור למען הווה ועתיד מבטיח ודמוקרטי באזור.